

УДК 82.09

Глодзь Галина

ОБРАЗ «ЧУЖОГО» В АНТИУТОПІЯХ

Творячи антиутопії, автори конструюють суспільства, де особисте цілковито підпорядковане колективному, а окрема людина виявляється матеріалом, яким легко можна пожертвувати заради загального щастя [5; 10]. Притлумлення особистості, обмеження свободи, підкорення індивідуального системі влада подає як захист, пояснюючи, що репресивні обставини, в яких перебуває індивід в антиутопії, створені заради його ж добра. Щоб забезпечити послух, однак влада повинна підтримувати в мешканцях антиутопії відчуття постійної непевності, загроженості – і для цього знаходить (або винаходить) «чужих».

Зручне джерело «чужих» – зовнішній світ, який потрібно колонізувати, донісши до нього свої цінності [3; 12], або проти якого потрібно вести оборонну війну, власні цінності захищаючи [1; 6]. У першому випадку антиутопія виявляється близька до традиційних суспільств, які протиставляють свою територію невідзначеному, хаотичному світові довкола, під хаотичним розуміючи також простір, упорядкований по-іншому [7, с. 27]. Оскільки в антиутопіях важливу роль відіграє цілковита стандартизація, будь-яка іншість, відмінність чи вихід за рамки протиставляється колективній ідентичності мешканців антиутопії й відтак перетворюються на «чужість». Випадок оборонної війни не менш цікавий: з одного боку, заборонено сумніватися в могутності антиутопійної держави та її спроможності подолати всіх ворогів; з іншого боку, системі необхідне існування зовнішнього ворога, оскільки без нього зникає обґрунтування тотальної експлуатації та контролю. Важливу роль у розв'язанні цього парадоксу відіграє створення внутрішнього «чужого», який або перебуває у змові з іноземним ворогом [1; 6], або самостійно розвалює державу зсередини [8].

Із двох стратегій ставлення до чужих – поглинання й відкидання [9, с. 2] – антиутопійна держава схильна вибирати другу.

Окреслення кола людей, які вчиняють злочин уже самим своїм існуванням, дозволяє владі тримати мешканців антиутопії у страхові «відлучення», вигнання за межі упорядкованого світу, перетворення на чужинців [11, с. 40]. Це стратегія вилучення, обмеження територій «чужих» стінами гетто чи невидимими, але не менш дієвими заборонами. Якщо ж ці два варіанти не спрацьовують, залишається третій: максимальне вигнання, тобто фізичне знищення.

Читач найчастіше дивиться на антиутопію з погляду протагоніста – людини, яка наважилася протистояти владі, яка самим своїм існуванням ставить під питання «щастя для всіх». Три типи протагоністів: ті, що були вільнодумцями з самого початку [8; 12]; ті, які змінили лояльність на дисидентство [1; 3]; нарешті, ті, які до кінця залишилися лояльними владі [4] – репрезентують різні способи взаємодії колективної ідентичності з особистими цінностями й потребами індивіда. Якщо протагоністи першого типу не зазнають внутрішнього конфлікту, а третього – сприймають себе як необхідні для функціонування системи побічні збитки, то протагоністи другого типу на сторінках тексту переживають серйозний світоглядний злам, після якого вже не відчують себе частиною колективного світу антиутопії. Такий злам часто стає результатом безпосереднього контакту з «чужим», який, попри владну риторику й демонізацію, виявляється так само людиною [2, с. 102]. Пам'ятаючи, проте, досвід належності, вони часто виявляються розчакнутими між старими й новими ідеалами, сприймаючи себе як «чужого» для близького й знайомого світу.

Література:

1. Бойе Карин. Каллокаин / Карин Бойе ; [пер. И. Дмоховская]. – М. : Молодая гвардия, 1971.
2. Донскіс Л. Влада та уява : студії з питань політики та літератури / Леонідаc Донскіс ; [пер. О. Буценко]. – Київ : Спадщина, 2012. – 277 с.
3. Замятин Е. Мы / Евгений Замятин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://az.lib.ru/z/zamjatin_e_i/text_0050.shtml.
4. Кестлер А. Слепящая тьма / А. Кестлер ; [пер. А. Кистякова, В. Алексеева]. – М. : ДЭМ, 1989. – 206 с.
5. Ланин Б. Анатомия литературной антиутопии / Борис Ланин // Общественные науки и современность. – 1993. – № 5. – С. 154–163.
6. Оруэлл Дж. 1984, и, эссе разных лет : роман и художественная публицистика / Дж. Оруэлл ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 377 с.

7. Элиаде М. Священное и мирское / Мирча Элиаде ; [пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского]. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

8. Atwood M. Handmaid's Tale / Margaret Atwood. – Houghton Mifflin Harcourt, 1986. – 311 p.

9. Bauman Z. Making and Unmaking of Strangers / Zygmunt Bauman // Thesis Eleven. – November 1995. – Vol. 43, no. 1. – P. 1–16.

10. Booker M. Keith. The Dystopian Impulse in Modern Literature : Fiction as Social Criticism / M. Keith Booker. – Greenwood Press, 1994. – 197 p.

11. Gottlieb E. Dystopian Fiction East and West : Universe of Terror and Trial / Erica Gottlieb. – McGill-Queen's Press, 2001. – 323 p.

12. Vidal G. Messiah / Gore Vidal. – Penguin Books, 1998. – 224 p.